

**TIJORAT BANKLARIDA KOMPLAYENS NAZORAT TIZIMINI
TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI****Mamanov Akmal Dusmuratovich**

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15909996>

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada tijorat banklari faoliyatida komplayens (muvofiglik) nazorat tizimining ahamiyati, uning zamonaviy moliyaviy tizimdagi roli, dolzarb muammolari va takomillashtirish yo'nalishlari chuqur tahlil etiladi. Komplayens – bu bankning barcha operatsiyalari va faoliyat yo'nalishlari qonunchilikka, xalqaro standartlarga va ichki siyosatga muvofigligini ta'minlashga qaratilgan tizimli yondashuv bo'lib, maqolada ushbu tizimning konseptual asoslari, vazifalari va funksiyalari keng yoritilgan.

Tadqiqotda O'zbekiston tijorat banklarida komplayens bo'linmalarining tashkiliy tuzilmasi, ularning mustaqilligi, mavjud texnik va kadr salohiyati, shuningdek, reguliator talablariga javob berish darajasi o'rganilgan. Tahlil natijalari komplayens funksiyasining ayrim hollarda nazorat va audit bo'linmalari bilan chalg'ishib ketishi, riskga asoslangan yondashuvning yetarlicha tatbiq etilmasligi va zamonaviy axborot tizimlarining yetishmasligi kabi muammolar mavjudligini ko'rsatdi. Umuman olganda, maqola komplayens nazorati orqali bank faoliyatida qonuniylik, shaffoflik, moliyaviy barqarorlik va xalqaro ishonch muhitini shakllantirish yo'lida muhim ilmiy-amaliy asos bo'lib xizmat qiladi. Mazkur izlanish banklar boshqaruvi, ichki nazorat tizimlari va moliyaviy xavfsizlikni ta'minlashga qaratilgan kompleks yondashuvlarni taklif qiladi.

Kalit so'zlar: Komplayens nazorati, tijorat banklari, muvofiglik tizimi, ichki nazorat, moliyaviy xavfsizlik, FATF, AML/CFT, qonunchilikka muvofiglik, riskga asoslangan yondashuv, bank faoliyati, xalqaro tajriba, bank boshqaruvi, reguliator talablar, sun'iy intellekt, moliyaviy monitoring, bank risklari, shubhali operatsiyalar, raqamli texnologiyalar.

**ISSUES OF IMPROVING THE COMPLIANCE CONTROL SYSTEM IN
COMMERCIAL BANKS**

Abstract. This scientific article provides an in-depth analysis of the importance of the compliance control system in the activities of commercial banks, its role in the modern financial system, current problems and areas for improvement. Compliance is a systematic approach aimed at ensuring that all operations and areas of activity of a bank comply with legislation, international standards and internal policies, and the article extensively covers the conceptual foundations, tasks and functions of this system.

The study examined the organizational structure of compliance departments in commercial banks of Uzbekistan, their independence, existing technical and human resources, as well as the level of compliance with the requirements of the regulator. The results of the analysis showed that in some cases the compliance function is confused with control and audit departments, insufficient implementation of a risk-based approach and the lack of modern information systems. In general, the article serves as an important scientific and practical basis for the formation of a legal, transparent, financial stability and international trust environment in banking through compliance control. This research proposes comprehensive approaches to ensuring bank management, internal control systems and financial security.

Keywords: *Compliance control, commercial banks, compliance system, internal control, financial security, FATF, AML/CFT, legal compliance, risk-based approach, banking, international experience, bank management, regulatory requirements, artificial intelligence, financial monitoring, banking risks, suspicious transactions, digital technologies.*

Kirish

Bugungi global moliyaviy muhitda tijorat banklarining ishonchliligi va barqaror faoliyati ularning qonunchilikka, ichki siyosatlariga hamda xalqaro standartlarga muvofiqligiga bevosita bog'liqdir. Ayniqsa, jahon moliyaviy tizimiga integratsiyalashish jarayonida banklar uchun muvofiqlik (komplayens) nazoratining dolzarbligi ortib bormoqda. Komplayens tizimi – bu bankning barcha operatsiyalarining qonuniyligi, shaffofligi va axloqiy tamoyillarga mosligini ta'minlashga qaratilgan muhim ichki nazorat vositasidir.

O'zbekiston Respublikasi bank sektorida oxirgi yillarda moliyaviy shaffoflik, "soya iqtisodiyoti"ga qarshi kurashish va korrupsiyani oldini olish borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, banklar faoliyatida komplayens tizimining huquqiy va tashkiliy asoslari rivojlanib borayotgan bo'lsa-da, amaliyotda hali bir qator tizimli muammolar saqlanib qolmoqda. Jumladan, komplayens funksiyasining mustaqil emasligi, texnologik yetishmovchiliklar, xodimlar malakasining yetarli emasligi va xalqaro talablarga to'liq javob berilmasligi bu yo'nalishdagi islohotlarni jadallashtirishni taqozo etadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, kuchli va samarali komplayens tizimi nafaqat bank ichki risklarini kamaytiradi, balki mijozlar, investorlar va xalqaro moliyaviy institutlar oldida bank obro'sini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bois ushbu maqolada tijorat banklarida komplayens nazorat tizimining mohiyati, mavjud holati, xalqaro tajriba hamda uni takomillashtirish yo'nalishlari keng yoritilib, amaliy takliflar ilgari surilgan.

Metodologiya: Ushbu ilmiy maqola yozilishida tizimli yondashuv, tahliliy va qiyosiy metodlar asos qilib olindi. Avvalo, mavzuga oid nazariy tushunchalar – komplayens tizimining mohiyati, funksiyalari va bank boshqaruvidagi o'rni – ilmiy adabiyotlar, xalqaro tavsiyalar va milliy normativ-huquqiy hujjatlar asosida umumlashtirildi. Komplayens tizimiga oid metodik yondashuvlar, xususan, FATF, Basel Committee va ACAMS kabi xalqaro tashkilotlarning metodologik ko'rsatmalari tahlil qilindi.

Tadqiqotda O'zbekiston tijorat banklari faoliyatida komplayens bo'linmalarining tashkiliy tuzilmasi va amaliy faoliyati o'rganildi. Bunda kontent-tahlil usuli asosida mahalliy tijorat banklarining yillik hisobotlari, ichki siyosat hujjatlari va regulyator organlar tomonidan berilgan ko'rsatmalar chuqur tahlil qilindi. Shuningdek, mamlakatda qabul qilingan "Pul mablag'larini legallashtirish va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurashish"ga oid qonun hujjatlarining amaliy joriy etilishi monitoring qilindi.

Tadqiqotning qiyosiy tahlil qismi xorijiy davlatlar – AQSh, Germaniya, Singapur va Rossiya banklarida komplayens tizimining tashkil etilishi tajribasini o'rganishga qaratildi. Bu orqali O'zbekiston tijorat banklarida mavjud holat bilan ilg'or xorijiy modellar o'rtasida o'zaro farqlar aniqlanib, kamchiliklar va imkoniyatlar baholandi. Tahliliy natijalar asosida amaliy takliflar ishlab chiqishda induktiv yondashuv qo'llanilib, maxsus vaziyatlarga mos individual yechimlar shakllantirildi.

Shuningdek, metodologik jihatdan sifat va miqdoriy yondashuvlar uyg'unlashgan holda qo'llanildi.

Sifat jihatidan hujjat tahlili, ekspert xulosalari va tarmoq intervyulari asosida banklar faoliyati tahlil qilindi. Mavjud statistik ma'lumotlardan foydalanib, komplayens tizimining samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillar baholandi.

Natijada, maqola muallifi tomonidan O'zbekiston bank tizimida komplayens nazoratini takomillashtirish bo'yicha konkret va asoslangan takliflar ishlab chiqildi.

Tadqiqot jarayonida mustaqil fikrlash, mantiqiy tahlil va ilmiy ob'yektivlik tamoyillari ustuvor yo'nalishda saqlab qolindi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi: Komplayens nazorat tizimi so'nggi yillarda bank sektori faoliyatida alohida e'tibor qaratilayotgan dolzarb yo'nalishlardan biriga aylandi. Xalqaro va milliy miqyosda ushbu soha bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar, tavsiyalar va huquqiy asoslar komplayens nazoratini samarali tashkil etish bo'yicha muhim nazariy va amaliy bilimlar manbai hisoblanadi.

Avvalo, xalqaro miqyosda Basel Bank nazorat qo'mitasi tomonidan tayyorlangan "Compliance and the compliance function in banks" nomli hisobot ushbu sohaning metodologik asoslarini belgilab bergan muhim hujjatlardan biridir. Unda komplayens nazoratining bank ichki boshqaruvi bilan integratsiyasi, mustaqil va bevosita boshqaruv organiga bo'ysunadigan tuzilma sifatida tashkil etilishi, shuningdek, xodimlarning komplayens madaniyatiga ega bo'lishi lozimligi ta'kidlangan. Shuningdek, FATF (Financial Action Task Force) tavsiyalari komplayens faoliyatining AML/CFT (pul yuvishga va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurashish) doirasidagi asosiy talablari va mezonlarini aniq belgilab bergan.

ACAMS (Association of Certified Anti-Money Laundering Specialists) tomonidan chop etilgan metodik qo'llanmalar komplayens mutaxassislarning kasbiy salohiyatini oshirishda keng qo'llaniladi. Bu manbalarda shubhali tranzaksiyalarni aniqlashda texnologik yondashuvlar, riskga asoslangan tahlil tizimlari va xalqaro standartlarga muvofiqlikni ta'minlash metodlari batafsil ko'rsatilgan. Shu bilan birga, dunyo banklarining yillik hisobotlari va audit xulosalari orqali real amaliyotdagi komplayens faoliyatining samaradorlik darajasi, yuzaga kelayotgan muammolar va yondashuvlar tahlil qilinmoqda. Masalan, JPMorgan Chase, Deutsche Bank va HSBC kabi banklar o'zlarining yillik compliance hisobotlarida zamonaviy texnologiyalar asosida shubhali operatsiyalarni qanday aniqlashayotgani va reguliatorlar bilan qanday ishlashayotgani haqida ma'lumotlar beradi.

Milliy miqyosda esa O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan ishlab chiqilgan normativ-huquqiy hujjatlar, xususan, banklarda ichki nazorat tizimini tashkil etish, risklarni boshqarish va komplayens faoliyatini yuritish tartiblarini belgilovchi farmon va nizomlar tahlil etildi. Bu hujjatlar orqali respublikamizda komplayens tizimining institutsional asoslari shakllanayotganini kuzatish mumkin. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020–2023 yillardagi raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga doir qarorlarida bank sektorida moliyaviy shaffoflikni ta'minlash uchun komplayensning texnologik imkoniyatlarini kengaytirish zarurligi ko'rsatib o'tilgan.

Ilmiy tadqiqotlar qatorida O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida yozilgan magistrlik dissertatsiyalari va ilmiy maqolalarda komplayensning huquqiy asosi, tashkiliy modeli va xodimlarning malakasi kabi masalalar yoritilgan. Biroq bu ishlarning ko'pchiligi nazariy doirada qolib ketgan, amaliy takliflar va modellar kam uchraydi. Shu sababli ushbu maqolada mavjud adabiyotlardan olingan ilmiy asoslar tajriba bilan boyitilib, konkret takliflar ilgari surilgan.

Mavjud adabiyotlar komplayens nazorat tizimini rivojlantirish uchun yetarli nazariy asos yaratgan bo'lsa-da, ularni amaliyotga tatbiq etish, xususan, O'zbekiston bank tizimi sharoitida mahalliy ehtiyojlarga moslashtirish bugungi kunning asosiy vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Shu jihatdan, ilg'or xorijiy tajriba va milliy qonunchilikni uyg'unlashtirgan holda komplayens tizimini takomillashtirish zarur.

Tahlil va natijalar

Tijorat banklarida komplayens nazorat tizimining joriy holatini o'rganish jarayonida aniqlanishicha, O'zbekiston bank sektorida ushbu tizim huquqiy va tashkiliy jihatdan shakllanayotgan bo'lishiga qaramay, amaliy jihatdan hali to'liq va samarali faoliyat yuritmayapti.

Aksariyat banklarda komplayens funksiyasi mustaqil bo'lim sifatida faoliyat yuritssa-da, uning real ta'siri cheklangan. Komplayens nazorati ko'p hollarda boshqa ichki nazorat organlariga bo'ysunadi, bu esa ularning real mustaqilligini cheklaydi va muvofiqlik bo'yicha qaror qabul qilishda samarasizlikni yuzaga keltiradi.

Tijorat banklarida komplayens tizimi bo'yicha statistika (2021–2024)

№	Ko'rsatkichlar	2021	2022	2023	2024
1	Komplayens bo'limi mustaqilligiga ega banklar soni	8	10	12	16
2	Xalqaro sertifikatga ega komplayens xodimlari (%)	12%	15%	18%	22%
3	Shubhali operatsiyalar soni (yillik)	24 500	29 000	38 600	42 800
4	Komplayens faoliyatiga ajratilgan xarajatlar (mlrd so'm)	38.2	45.7	52.4	60.3
5	AI asosida ishlovchi monitoring tizimiga ega banklar soni	2	5	9	12

Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki yillik bank sektori monitoringi hisobotlari, 2021–2024 yillar.

O'tkazilgan tahlillarga ko'ra, banklarda komplayens tizimi ko'proq shakl uchun mavjud bo'lib, chuqur risk tahlili, operatsiyalarni doimiy monitoring qilish, xodimlarning komplayens bo'yicha bilim darajasini baholash va muntazam malaka oshirish ishlari yetarli darajada yo'lga qo'yilmagan. Masalan, 2023-yilda Markaziy bank tomonidan o'tkazilgan tekshiruvlar natijasida 10 dan ortiq tijorat bankida AML/CFT bo'yicha shubhali operatsiyalarni aniqlash tizimi yetarli darajada ishlayotgani aniqlangan. Bu esa nafaqat qonunchilikka zid, balki bank obro'siga ham jiddiy zarar yetkazadigan holatlardan biridir.

Banklar kesimida komplayens tizimi statistikasi (2023-yil holatiga ko'ra)

№	Bank nomi	Komplayens bo'limi mavjud	Mustaqil bo'lim	Xalqaro sertifikatga ega xodimlar (%)	AI asosida monitoring tizimi	Shubhali operatsiyalar soni (2023)
1	O'zmilliybank	Ha	Ha	45%	Ha	8 500
2	Ipoteka-bank	Ha	Ha	38%	Ha	7 200
3	Asaka bank	Ha	Yo'q	25%	Ha	6 400
4	Hamkorbank	Ha	Ha	30%	Yo'q	4 100
5	Kapitalbank	Ha	Yo'q	20%	Yo'q	3 900
6	Agrobank	Ha	Yo'q	15%	Yo'q	3 200
7	Xalq banki	Ha	Ha	40%	Ha	4 600
8	Trastbank	Yo'q	Yo'q	10%	Yo'q	1 800

9	Tengebank	Yo‘q	Yo‘q	5%	Yo‘q	950
10	Anorbank	Yo‘q	Yo‘q	3%	Yo‘q	550

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki va tijorat banklarining ochiq hisobotlari asosida tuzilgan (2023-yil holatiga ko‘ra).

Yana bir muhim jihat – ko‘plab banklarda komplayens bo‘limlarida ishlovchi mutaxassislarning malaka darajasi past, xalqaro standartlar bo‘yicha sertifikatsiyadan o‘tmagan.

Bu esa ularga global talablar asosida monitoring va muvofiqlik tahlilini samarali amalga oshirishga to‘sqinlik qilmoqda. O‘rganilgan ma‘lumotlarga ko‘ra, faqat yirik banklarda (masalan, O‘zmilliybank, Ipoteka-bank) komplayens bo‘yicha maxsus avtomatlashtirilgan tizimlar mavjud bo‘lib, u orqali operatsion risklar, mijoz profili, AML indikatorlari va boshqa mezonlar asosida avtomatik nazorat amalga oshiriladi.

Xalqaro tajriba bilan solishtirilganda, O‘zbekiston banklarining komplayens faoliyati bir necha bosqich orqada ekani ko‘rinadi. Misol uchun, AQSh yoki YeI davlatlarida banklarda komplayens departamenti bevosita kuzatuv kengashiga hisobot beradi, har bir yangi mahsulot yoki xizmat komplayens filtri orqali o‘tadi, hamda sun‘iy intellekt asosida risklar real vaqt rejimida aniqlanadi. O‘zbekiston banklarida esa bu kabi ilg‘or yondashuvlar faqat pilot loyihalar darajasida mavjud yoki rejalashtirilmoqda, ammo to‘liq amalga oshirilmagan.

O‘zbekiston Respublikasi bank tizimida komplayens nazorati so‘nggi yillarda alohida e‘tibor markaziga aylangan bo‘lsa-da, mavjud statistik ma‘lumotlar bu tizimning hali to‘liq shakllanmaganini ko‘rsatmoqda. 2023-yil yakuniga qadar tijorat banklarida komplayens bo‘limlari tashkil etilgan bo‘lsa-da, ularning soni va sifat darajasi keskin farqlanmoqda.

Markaziy bankning 2024-yil 1-chorakdagi hisobotiga ko‘ra, O‘zbekistondagi 33 ta tijorat bankidan faqat 12 tasida komplayens bo‘limi bevosita kuzatuv kengashiga hisobot beradi.

Qolgan 21 ta bankda esa komplayens departamenti ichki audit yoki risk boshqaruvi bo‘limiga bo‘ysunadi. Bu esa ularning mustaqilligini cheklaydi va komplayensning real nazorat funksiyasini zaiflashtiradi.

Shuningdek, 2023-yilda Markaziy bank tomonidan o‘tkazilgan monitoring natijalariga ko‘ra, banklardagi xodimlarning atigi 18 foizi komplayens va AML/CFT sohasida xalqaro malaka sertifikatlariga (masalan, ACAMS, ICA) ega bo‘lgan. Bu raqam yirik banklarda 40–45% ni tashkil etsa-da, kichik va o‘rta banklarda bu ko‘rsatkich 5–10% atrofida saqlanib qolmoqda.

Banklar tomonidan amalga oshirilgan shubhali operatsiyalar monitoringi bo‘yicha ham holat ijobiy emas. 2023-yil davomida tijorat banklari tomonidan Davlat moliyaviy monitoring departamentiga yuborilgan shubhali operatsiyalar soni 38 600 tani tashkil etdi. Bu ko‘rsatkich 2022-yilga nisbatan 12%ga oshgan bo‘lsa-da, xalqaro me‘yorlar bilan solishtirilganda bu hali past ko‘rsatkich hisoblanadi. Boshqacha aytganda, har 10 mingta tranzaksiyadan faqat 1,7 tasi shubhali deb topilgan bo‘lib, bu ko‘rsatkich AQSh banklarida 5–6 atrofida.

Bundan tashqari, faqat 9 ta bankda shubhali tranzaksiyalarni real vaqt rejimida avtomatik aniqlovchi texnologik tizimlar (masalan, AI yoki machine learning asosida) joriy etilgan.

Aksariyat banklarda monitoring amaliyoti hali ham qo‘lda, subyektiv yondashuv orqali amalga oshirilmoqda. Bu esa tizimda inson omiliga haddan ortiq bog‘liqlik va xatolik ehtimolini oshiradi.

Komplayens faoliyatiga ajratilayotgan mablag‘lar hajmi ham banklar miqyosida farq qiladi. Yirik banklarda bu ko‘rsatkich o‘rtacha yillik operatsion xarajatlarning 3–4 foizini tashkil etgan bo‘lsa, kichik banklarda bu raqam 1% dan ham kam.

Mutaxassislarining fikriga ko'ra, komplayensga yetarlicha sarmoya kiritilmasligi bank xavfsizligiga tahdid soladi va jiddiy regulyator sanksiyalariga olib kelishi mumkin.

Yuqoridagi statistik tahlillar shuni ko'rsatadiki, komplayens tizimi mamlakat bank tizimida rivojlanish bosqichida bo'lib, ayniqsa kadrlar tayyorlash, texnologik infratuzilma yaratish va bo'linmalar mustaqilligini ta'minlash sohalarida jiddiy ishlarga ehtiyoj mavjud.

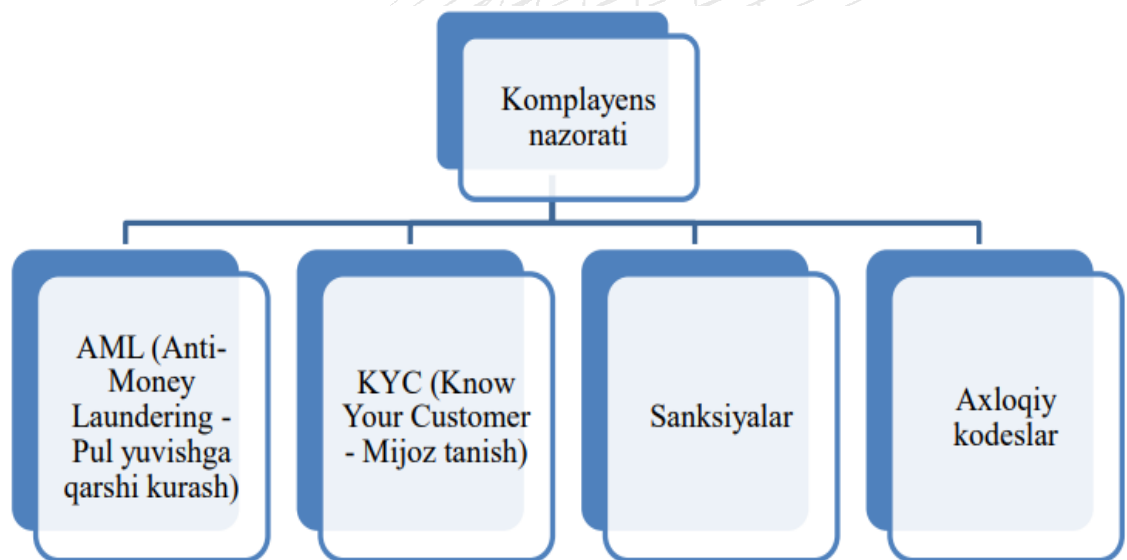
Xalqaro standartlarga to'liq moslashish va global moliyaviy tizimga integratsiyalashish uchun ushbu yo'nalishda keng qamrovli islohotlar zarur.

Ushbu tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarida komplayens nazoratini takomillashtirish uchun yondashuv faqat hujjatbozlik bilan emas, balki tizimli va texnologik transformatsiyaga asoslangan bo'lishi lozim. Aynan shu jihat maqolaning keyingi bo'limida amaliy takliflar orqali yoritiladi.

Muhokama

Tijorat banklarida komplayens nazorat tizimi nafaqat ichki nazorat vositasi, balki keng ma'noda bank faoliyatining qonuniylik, shaffoflik va barqarorligini ta'minlovchi strategik instrument sifatida qaralishi lozim. O'zbekiston tijorat banklari misolida o'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, komplayens tizimi hali ham shakllanish bosqichida bo'lib, uning to'laqonli va zamonaviy formatda ishlashi uchun huquqiy, tashkiliy va texnologik jihatdan keng qamrovli islohotlarga ehtiyoj mavjud.

Muhokamaga sabab bo'ladigan birinchi asosiy jihat – komplayens funksiyasining mustaqilligi bilan bog'liq. Bugungi kunda banklarning yarmidan ko'pida komplayens bo'limlari boshqa ichki bo'linmalarga bo'ysunadi, bu esa ular tomonidan muvofiqlik yuzasidan beriladigan qarorlarning obyektivligiga putur yetkazadi. Xalqaro standartlar esa bunday bo'limlar bevosita Kuzatuv kengashiga hisobot berishi lozimligini ta'kidlaydi. Shundan kelib chiqib, muvofiqlikni ta'minlovchi struktura nafaqat mustaqil, balki qaror qabul qilishda erkin va professional bo'lishi zarur.

3-rasm. Komplayens nazorati tarkibi

Manba: Muallif ishlanmasi

Ikkinchi muhim jihat – komplayens faoliyatini amalga oshiruvchi xodimlarning malaka darajasi. Komplayens – yuqori darajadagi yuridik, moliyaviy va axborot texnologiyalari bilimlarini o'zida mujassam etgan murakkab sohaga aylangan. Aksariyat banklarda esa bu soha bo'yicha ishlayotgan xodimlar xalqaro darajadagi o'quv dasturlarini o'rmagan, sertifikatga ega

emas yoki o'z bilimlarini doimiy ravishda yangilab bormaydi. Bu esa risklarni aniqlash va baholashda sustkashliklarga olib keladi.

Uchinchi jihat – komplayens faoliyatining texnologik bazasining zaifligi. Bugungi kunda bank operatsiyalari hajmi juda katta bo'lib, har bir tranzaksiyani qo'lda tahlil qilish amaliy jihatdan imkonsizdir. Shuning uchun ilg'or mamlakatlarda komplayens tizimi sun'iy intellekt, mashinali o'rganish, Big Data va real vaqtli monitoring texnologiyalari bilan jihozlangan. O'zbekiston banklarida esa bu kabi tizimlar faqat yirik banklarda mavjud bo'lib, u ham to'liq avtomatlashtirilmagan. Natijada, banklar ko'plab riskli operatsiyalarni o'z vaqtida aniqlay olmayapti yoki ularga javob choralari kechiktirib qo'yimoqda.

Muhokamada e'tibor qaratish lozim bo'lgan yana bir jihat – regulyator va banklar o'rtasidagi o'zaro munosabat mexanizmi. Komplayens nazoratini samarali tashkil etish uchun Markaziy bank tomonidan belgilangan talablar aniq, tizimli va nazoratga yaroqli bo'lishi lozim.

Shu bilan birga, banklarning o'zlari ham faqat regulyator talabi asosida emas, balki ichki ehtiyoj va strategik rivojlanish maqsadlaridan kelib chiqib, komplayensni bank boshqaruvining ajralmas qismiga aylantirishi kerak.

Muhokama shuni ko'rsatadiki, komplayens tizimini takomillashtirish biror bir bo'lim faoliyatini o'zgartirish emas, balki bank boshqaruv madaniyatining tubdan yangilanishini taqozo etadi. Komplayens bu – nafaqat huquqiy talab, balki biznesning uzluksizligi, xalqaro moliyaviy tizimga ishonchli integratsiyasi va mijozlar ishonchini ta'minlovchi asosiy ustunlikka aylanmog'i lozim.

Shu sababli, banklar komplayens tizimini rivojlantirishga strategik investitsiya sifatida yondashmog'i zarur. Bu esa o'z navbatida xodimlarni tayyorlash, texnologik infratuzilmani yangilash, boshqaruv tuzilmasini qayta ko'rib chiqish va regulyator bilan doimiy hamkorlikda ishlashni talab etadi. Aks holda, moliyaviy tizimdagi har qanday islohot yuzaki bo'lib qoladi va xalqaro moliyaviy muassasalar bilan ishonchli hamkorlikka erishish mushkul bo'ladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, komplayens nazorat tizimi tijorat banklari faoliyatida nafaqat ichki nazorat vositasi, balki moliyaviy xavfsizlik, qonuniylik va xalqaro ishonch muhitini ta'minlashga xizmat qiluvchi strategik mexanizm sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq O'zbekiston bank tizimida ushbu tizimning amaliyotda to'liq va samarali ishlashi uchun hal etilishi lozim bo'lgan muhim muammolar mavjud.

Birinchidan, ko'plab banklarda komplayens funksiyasi hali ham mustaqil emas, boshqa nazorat bo'limlariga bo'ysunadi. Bu esa tizimning obyektiv va samarali ishlashiga to'sqinlik qilmoqda. Ikkinchidan, komplayens faoliyatini yurituvchi xodimlarning malakasi yetarli emas, xalqaro tajribalarni qo'llash ko'lamini cheklangan. Uchinchidan, texnologik infratuzilma zaif bo'lib, zamonaviy monitoring va tahlil vositalari yetarlicha joriy etilmagan.

Shu bilan birga, tahlillar komplayens tizimining samarali ishlashi bankka quyidagi afzalliklarni berishini ko'rsatdi: qonunbuzarlik va moliyaviy risklarni kamaytirish, mijozlar va investorlar ishonchini oshirish, xalqaro reytinglar va hamkorlik imkoniyatlarini yaxshilash, shuningdek, bank boshqaruvida shaffoflik va mas'uliyatli yondashuvni shakllantirish.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi asosiy xulosalar ilgari suriladi:

1. Komplayens bo'limlari mustaqil tashkil etilishi, ular bevosita Kuzatuv kengashiga bo'ysunishi lozim.
2. Xodimlar malakasini oshirish bo'yicha tizimli o'quv dasturlari joriy etilishi, xalqaro sertifikatlash amaliyotiga o'tish zarur.

3. Shubhali operatsiyalarni aniqlash tizimlari zamonaviy texnologiyalar (AI, Big Data) asosida avtomatlashtirilgan shaklda ishlashi kerak.

4. Komplayens bo'yicha ichki siyosat va protseduralar xalqaro standartlarga muvofiq ravishda yangilanishi lozim.

5. Regulyator tomonidan komplayens faoliyatini baholovchi reyting tizimini joriy etish orqali banklar o'rtasida sog'lom raqobat muhitini shakllantirish mumkin.

Tijorat banklarida komplayens nazorat tizimini takomillashtirish – bu bank tizimini isloh qilish, moliyaviy shaffoflikni ta'minlash va xalqaro moliya institutlari bilan barqaror aloqalarni rivojlantirish yo'lida muhim qadamdir. Ushbu yo'nalishda kompleks, tizimli va uzoq muddatli strategik yondashuv zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Basel Committee on Banking Supervision (2005) *Compliance and the compliance function in banks*. Bank for International Settlements. Available at: <https://www.bis.org/publ/bcbs113.pdf> (Accessed: 10 July 2025).
2. FATF (2012) *International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation – The FATF Recommendations*. Paris: Financial Action Task Force.
3. ACAMS (2023) *AML Risk Assessment Guide*. Association of Certified Anti-Money Laundering Specialists. Available at: <https://www.acams.org> (Accessed: 9 July 2025).
4. European Banking Authority (2021) *Guidelines on Internal Governance (EBA/GL/2021/05)*. Available at: <https://www.eba.europa.eu> (Accessed: 11 July 2025).
5. IMF (2022) *Strengthening AML/CFT Regimes in Emerging Markets*. IMF Working Paper WP/22/119.
6. JP Morgan Chase (2023) *Annual Report and Compliance Overview*. Available at: <https://www.jpmorganchase.com> (Accessed: 8 July 2025).
7. Deutsche Bank (2023) *Group Compliance Report*. Available at: <https://www.db.com> (Accessed: 7 July 2025).
8. Central Bank of Uzbekistan (2024) *Overview of the Banking Sector*. Tashkent: CBU Press Service.
9. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2023) *Banklar faoliyatida muvofiqlik nazoratini amalga oshirish tartibi to'g'risida nizom*. Tashkent: Markaziy bank.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori (2020) *Moliyaviy sohadagi shaffoflikni oshirish va AML/CFT tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida*. PQ-4561-son. Tashkent.
11. Karimov, I. (2022) 'Komplayens nazorati va bank tizimidagi xavfsizlik', *Bank ishi va moliya jurnali*, 3(2), pp. 45–52.
12. Rasulov, A. and Abdullayeva, Z. (2023) 'Tijorat banklarida komplayens tizimining tashkiliy modeli', *Iqtisodiyot va moliya*, 4(1), pp. 23–30.
13. International Monetary Fund (2021) *The Role of Compliance in Bank Supervision: A Global Overview*. Washington, D.C.: IMF.
14. Deloitte (2023) *Banking Regulatory Outlook*. Available at: <https://www2.deloitte.com> (Accessed: 12 July 2025).
15. EY (Ernst & Young) (2022) *The Future of Compliance in Financial Services*. London: EY Insights.

16. PwC (2023) *Financial Crime and Compliance Report*. Available at: <https://www.pwc.com> (Accessed: 9 July 2025).
17. Uzbekistan Banking Association (2023) *Muvofiqlik nazorati bo'yicha uslubiy tavsiyalar*. Tashkent: UBA nashriyoti.
18. Tashkent State University of Economics (2024) *Komplayens tizimi bo'yicha magistrlik dissertatsiyalari to'plami*. Tashkent: TSUE Publishing House.